

RuAssetsWatch

МОНІТОРИНГ ІНІЦІАТИВ ЩОДО КОНФІСКАЦІЇ РОСІЙСЬКИХ АКТИВІВ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

липень 2023 р.

У цьому випуску:

- ЄС зробив ще один крок до прийняття законодавства про запровадження кримінальної відповідальності за порушення та обхід санкцій. Депутати Європарламенту дозволили розпочати міжінституційні переговори з урядами країн ЄС щодо відповідної директиви. Одна із ініціатив євродепутатів – конфісковані в рамках таких кримінальних проваджень активи мають бути направлені на відбудову України.
- Окремі з держав-партнерів вже вживають заходів щодо зменшення присутності росіян у власній економіці – уряд Польщі призначив тимчасового керуючого активами російського олігарха В'ячеслава Кантора в Grupa Azoty. Польща шукатиме партнера, який викупить близько 20% заморожених акцій і виплатить компенсацію. В уряді країни впевнені, що це забезпечить незалежність від російських енергоресурсів.
- На початку липня Міжнародна робоча група щодо санкцій проти росії представила новий звіт, спрямований на обмеження доступу російського ВПК до західних технологій. Документ містить переконливі докази того, як критично важливі ракетні компоненти й далі потрапляють із країн Заходу до рф, а також рекомендації як зупинити цей процес.
- США запровадили нові санкції проти низки російських підприємств, що працюють у галузях ВПК, аерокосмічної промисловості, квантових технологій і передових комп'ютерних технологій, які рф використовує для підтримки оборонної промисловості, та понад десятка науково-дослідних організацій, а також обмежили доступ до міжнародної фінансової системи низки російських банків.

- Нові санкції Канади націлені проти російських приватних військових компаній та лідерів ядерного сектору росії, а також на низку осіб, причетних до розробки, виробництва та постачання безпілотних літальних апаратів «Орлан-10».
- Японія розширила заборону на експорт транспортних засобів до росії із 9 серпня, щоб охопити вживані автомобілі відповідно до санкцій країн G7. Японські автомобілі користуються значним попитом у рф, і розширена заборона може завдати ще одного економічного удару.
- Київська школа економіки (KSE) провела дослідження впливу санкцій на економіку рф. Висновок: санкцій працюють, але точки перелому щодо неможливості вести агресивну війну проти України поки не видно. Більше того, економіка рф близька до повного відновлення після початкового шоку: рф диверсифікує поставки нафти та газу та налагоджує нові ринки збуту.
- Atlantic Council у своєму дослідженні підтверджує, що ключовою вразливістю у застосуванні санкцій проти росії є прогалина в інформації про бенефіціарну власність, у тому числі у випадку обмеження ціни на нафту.
- За підрахунками KSE, за 18 місяців війни в Україні лише близько 10% західних компаній вийшли з росії. Проте, завдяки виходу західного бізнесу російські олігархи отримали можливість купувати активи з величезними знижками або практично безкоштовно. Очікувано, що найбільш привабливі активи отримали люди з оточення путіна.
- «Сенс Банк» (колишній «Альфа Банк») перейшов у державну власність, пройшовши процедуру націоналізації, тим самим збільшивши частку держави у банківському секторі, яка вже становила близько 60%. Водночас, НБУ отримав листи від экс-власників (Міхаїла Фрідмана та Пьотра Авена) із заявою про наміри оскаржувати рішення про виведення банку з ринку, що запустило процедуру націоналізації.
- Україна так і не змогла конфіскувати всі активи підсанкційного російського олігарха Олега Дерипаски – Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду не погодилась із доказами Мін'юсту в частині конфіскації активів Хустського і Жежелівського гранітних кар'єрів.

Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у рамках проекту «Адвокація «зеленого» відновлення України через посилення підтримки України та послаблення російського впливу в ЄС». Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження».

1. Практичні кроки ЄС з питань конфіскації російських активів та удосконалення санкційної політики

Опис ситуації

Європейський Союз близький до завершення ухвалення законодавства про криміналізацію обходу санкцій. ЄС запровадив санкції проти РФ та тих, хто її підтримує, ще з початком анексії Криму у 2014 році. З початком широкомасштабної збройної агресії РФ проти України ЄС запровадив вже 11 пакетів санкцій. [Однак, за оцінками](#) Єврокомісії, непослідовне застосування санкцій ЄС підірвало їхню ефективність.

Щоб закласти основу для єдиної кримінальної відповідальності за порушення санкцій ЄС, у липні 2023 року Європарламент [погодився](#) додати порушення санкцій до списку [«особливо серйозних злочинів із транскордонним виміром»](#), для яких ЄС може прийняти мінімальні правила. Рада ЄС [ухвалила](#) це рішення ще у листопаді 2022 року, а Єврокомісія [висунула пропозицію](#) щодо гармонізації законодавства у грудні 2022 року. Відтоді проєкт відповідної [директиви](#) перебував на розгляді Європарламенту.

Нарешті, на початку липня 2023 року Комітет ЄП з громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ прийняв [проєкт звіту](#) з пропозиціями щодо *Директиви Європарламенту та Ради щодо визначення кримінальних правопорушень та покарань за порушення обмежувальних заходів Європейського Союзу 2022/0398(COD)*.

Як зазначено в [прес-релізі](#), санкції ЄС можуть включати, серед іншого, заморожування коштів і активів, заборону на поїздки, ембарго на постачання зброї та економічні обмеження. Відповідно до запропонованого акту, порушення включатимуть незаморожування коштів або недотримання заборони на поїздки, як того вимагають санкції, або ведення бізнесу з державними підприємствами країн, які підпадають під санкції.

Обхід санкцій також буде каратися і включатиме такі практики, як приховування або переказ коштів, які повинні бути заморожені, приховування справжньої власності на майно та неподання достатньої інформації. Депутати Європарламенту проголосували за конкретизацію переліку дій, які вважаються обходом.

Згідно з пропозицією, порушення та обхід санкцій мають каратися позбавленням волі на максимальний термін до п'яти років і штрафами до десяти мільйонів євро. Коли компанії порушують або обходять санкції, вони повинні бути виключені з публічних закупівель. У прийнятому тексті євродепутати встановили максимальний штраф, який платитимуть компанії, на рівні до 15% від загального річного обороту та додали нові обтяжуючі обставини, наприклад воєнні злочини та перешкоджання розслідуванням.

Також депутати Європарламенту запропонували доповнити статтю 10 Директиви двома новими пунктами:

- держави-члени забезпечують, щоб кошти або економічні ресурси, які підпадають під обмежувальні заходи ЄС, щодо яких визначена особа, організація або орган, перераховані в Регламенті Ради (ЄС) № 269/2014 та в Регламенті Ради (ЄС) № 833/2014, вчиняє або бере участь у правопорушеннях... мають бути заморожені та конфісковані відповідно до статей 11-18а Директиви [про повернення та конфіскацію активів] (примітка: вказана директива ще не прийнята).

- Єврокомісія видає вказівки щодо використання конфіскованих засобів, доходів і майна для компенсації, реституції та відшкодування державам, особливо в умовах агресивної війни, оскільки інтереси... прямо чи опосередковано зачіпаються злочинною діяльністю, охопленою положеннями цієї Директиви та Директиви [про повернення та конфіскацію активів].

Крім того, депутати ЄП запропонували доповнити директиву новою заявою (декларацією), зокрема зазначили, що отриманий прибуток в обхід обмежувальних заходів дозволяє продовжувати використання активів. Це підриває цілі та ефективність цих обмежувальних заходів, а отже потребує вирішення. Доходи, отримані в результаті порушення санкцій, повинні стати об'єктом конфіскації. Якщо активи конфісковані у зв'язку з російською агресивною війною проти України або пов'язаними з нею злочинами, такі активи або отримані від них доходи мають бути спрямовані на внески у відбудову України.

Крім того, країни ЄС будуть зобов'язані гарантувати співпрацю та координацію між різними правоохоронними та судовими органами. Співпраця щодо кримінальних розслідувань порушень санкцій також відбуватиметься на європейському рівні – між країнами-членами, Єврокомісією та агентствами ЄС, такими як Європол або Європейська прокуратура.

Наступним кроком будуть міжінституційні переговори за участі урядів країн-членів ЄС. Після схвалення на рівні всього Європарламенту це стане позицією для переговорів щодо остаточної форми директиви.

А тим часом окремі із держав-союзниць України вже вживають певних заходів, щоб зменшити присутність росіян у власній економіці. Як зазначає видання [Money.pl](#), уряд Польщі призначив тимчасового керуючого активами російського олігарха В'ячеслава Кантора в Grupa Azoty. Польща шукатиме партнера, який викупить близько 20% заморожених акцій Grupa Azoty і виплатить компенсацію. Такі кроки забезпечать здобуття незалежності від російських енергоресурсів та обмежать вплив російського капіталу.

Призначення тимчасового розпорядника передбачає: визначення ринкової вартості придбаних пакетів, визначення суб'єкта/суб'єктів, які придбають акції, видачу адміністративного рішення про придбання, виплату компенсації на конкретний банківський рахунок (заморожені кошти), перереєстрацію цінних паперів.

Як зазначив міністр розвитку і технологій Польщі Вальдемар Буда: «Незважаючи на те, що акції Кантора заморожені, тому про реалізацію права голосу на зборах акціонерів і виплату дивідендів не може бути й мови, ми не хочемо, щоб цей росіянин якимось чином асоціювався з польською, стратегічною компанією – лідером вітчизняного ринку добрив і однією з ключових груп капіталу мінеральної та хімічної промисловості Європи».

Аналіз

Ухвалення директиви про визнання кримінальним злочином ЄС обхід санкцій є першим етапом, які дозволить розпочати процеси конфіскації російських активів на користь України в рамках відповідних кримінальних проваджень.

Разом з тим, дебати з питання використання заморожених російських активів на відбудову України досягли свого апогею. Все більше експертів та аналітиків [зазначають](#), що європейська програма відновлення України має бути профінансована за рахунок російських активів.

Свої аргументи наводить професор економіки Каліфорнійського університету Баррі Айхенгрін у статті для *The Guardian* під назвою [«Передача заморожених російських активів була б кращою за репарації?»](#). Зокрема, він зазначає, що уряди країн G7 мають великі борги і стикаються з необхідністю виділяти додаткові ресурси на національну оборону, «зелений» перехід і старіння населення. Вже зараз є ознаки «втоми» від допомоги Україні.

Ці скарги лунають незважаючи на те, що фінансові трансферти зі США та ЄС, які становлять близько 3 млрд дол. на місяць, бліднуть у порівнянні з витратами на відновлення України (411 млрд дол. за спільною оцінкою уряду України, Світового банку, ПРООН та Єврокомісії, оприлюдненою у березні 2023 р.). Рахунок продовжує зростати з кожним додатковим днем війни.

Уряди G7 не надаватимуть фінансування в такому масштабі. Звичайно, свій внесок зроблять інші країни та багатосторонні фінансові установи, а також притік прямих іноземних інвестицій (хоча їх навряд чи буде достатньо, навіть якщо забезпечити страхування воєнних ризиків). За таких обставин заморожені активи Центрального банку рф плюс відсотки значною мірою допоможуть заповнити прогалину.

Айхенгрін відхиляє найбільш популярні побоювання. Він вказує, що тільки центральні банки, чиї уряди здійснюють найбільш кричущі порушення міжнародних норм, будуть піддаватися таким заходам. Також, міжнародна роль долара не зменшиться, оскільки практичної альтернативи немає: китайський юань переоцінений і залишається позаду як міжнародна валюта. Чи буде конфіскація російських активів законною? Тлумачення чинних норм краще довірити юристам, твердить автор. Але якщо правові положення стоять на заваді, то закони, про які йде мова, повинні бути змінені.

З іншого боку, Айхенгрін вказує, що арешт заморожених активів росії дасть Кремлю потужний пропагандистський інструмент, за допомогою якого можна зобразити росію жертвою, а не агресором. Це ускладнить переговори про тривале перемир'я і зменшить шанси на транзит влади в рф до уряду, який поважатиме територіальну цілісність України і відновить мирні зв'язки із Заходом. Пропозиція ж повернути рф заморожені кошти, якщо та буде дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародним правом, може мати протилежний ефект.

Цікаву думку висловив економічний оглядач [Financial Times](#) Мартін Сандбу. Він пише, що ЄС розмірковує над ребусом подвійного обліку російських активів. Зокрема, у червні президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляен пообіцяла запропонувати «до літніх канікул» механізм використання «доходів» від заморожених активів Центрального банку рф. Проте, досі ця обіцянка не виконана через заперечення юристів та Європейського центрального банку.

У Брюсселі найбільше сприймають ідею використання надприбутків центральних депозитаріїв, які зберігають цінні папери інвесторів – переважно суверенні облігації центральних банків. Безумовно найбільшим є Euroclear - згідно з даними уряду Бельгії - який зберігає близько 180 млрд євро (приблизно дві третини усіх знерухомлених російських резервів).

Мова йде про два залишки коштів: депозит у банку Euroclear (зобов'язання на балансі) та відповідні грошові кошти для виплати інвесторам, що зберігаються самою депозитарною установою у активах її балансу. Ключовим у цьому є те, що юридично тільки готівковий рахунок Центрального банку рф в Euroclear належить москві. Решта коштів з боку

активів належать Euroclear. Зазвичай готівка не накопичується: інвестор її забирає або реінвестує. Але не в цьому випадку, бо активи заблоковані санкціями, і в результаті Euroclear майже втричі збільшив свій нормальний баланс.

Euroclear може заробити більше на 3,5%, якщо розмістить свої грошові активи в центральних банках єврозони. У першому кварталі 2023 року Euroclear отримав 720 млн євро прибутку від 88 млрд євро готівки, пов'язаної з рф (річний прибуток 3,3%). По мірі збільшення активів та накопичення готівки прибуток може стабілізуватися на рівні 7-8 мільярдів євро на рік.

Але з протилежного боку – інтерес акціонерів Euroclear, які зараз виграють від величезного прибутку. У виграші також страховики, міжнародні банки та європейські державні фінансові групи. Крім того, право оподатковувати прибуток належить національним урядам, в цьому випадку Бельгії, а не ЄС.

Як [повідомила](#) Ірина Мудра, заступниця міністра юстиції України, надзвичайно важливо, щоб максимальна кількість активів, які прямо чи опосередковано належать підсанкційним особам, особам, які причетні до збройної агресії в Україні, до скоєння воєнних злочинів, тих, які спонсорують війну в Україні і її підтримують, були заморожені, арештовані та передані до компенсаційного фонду для відшкодування збитків та відновлення України.

Отже, перед ЄС стоять серйозні виклики з пошуку правових рішень конфіскації російських активів. Напівміри не вирішать питання компенсації Україні за завдані агресією рф збитки навіть в короткостроковій перспективі. Саме конфіскація російських державних активів та потім їх передача Україні у законний спосіб дозволить в значній мірі компенсувати такі збитки.

2. Санкції поки не дали очікуваного ефекту, рф шукає нові лазівки для обходу

Опис ситуації

На початку липня Міжнародна робоча група щодо санкцій проти росії, яку очолюють керівник Офісу Президента Андрій Єрмак і директор Інституту міжнародних досліджень Фрімана-Споглі (FSI) Майкл МакФол, представила новий [звіт \(№ 12\)](#), спрямований на обмеження доступу російського ВПК до західних технологій.

Цей документ містить переконливі докази того, як західні компоненти й далі сприяють повномасштабному вторгненню росії та війні проти України. Російська ракета Х-101, яка 13 червня поточного року вбила 11 людей, зокрема одну дитину, у п'ятиповерховому житловому будинку в Кривому Розі, містила 53 критично важливі компоненти, отримані з демократичних країн.

У звіті надано докладні рекомендації щодо того, як зупинити потрапляння критично важливих ракетних компонентів до росії.

«Усю інформацію, яка міститься в цьому звіті, і всі докази ми передали нашим міжнародним партнерам, і тепер очікуємо на рішучі, швидкі та ефективні дії», – зазначив Андрій Єрмак. На його переконання, важливо не лише значно посилити санкції, а й суттєво вдосконалити порядки й практики застосування наявних обмежень. Він наголосив, що росія у другій половині 2022 року змогла відновити й навіть перевищити досанкційний рівень імпорту критичних компонентів для виробництва різноманітної зброї.

Аналіз 1057 іноземних компонентів російської військової техніки, вироблених 155 компаніями, демонструє, що в ланцюжку військових поставок росії зберігається доступ до критично важливих західних технологій. Дослідження показало, що критично важливі компоненти, виявлені на полі бою з квітня 2022 року, містяться в широкому спектрі озброєнь, включно з ракетами, бронетехнікою, артилерією, гелікоптерами, засобами РЕБ тощо. На 155 компаній, чия продукція була ідентифікована у російській зброї, у 2022 році припадало 2,9 млрд дол. продажу критично важливих компонентів до росії. При цьому постачання практично повністю здійснюється через треті країни.

Тим часом, держави-союзниці України продовжують запровадження нових режимів санкцій до російських компаній, олігархів та тих, хто допомагає обійти санкції. Так, Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів **США** (OFAC) [оголосило про нові санкції](#) проти ряду компаній військово-промислового комплексу росії, що займаються виробництвом боєприпасів і високотехнологічними розробками.

Зокрема, це:

- Олексинський хімічний комбінат (виробляє боєприпаси та зброю);
- Казанський державний казенний пороховий завод (виробляє вибухові речовини, зброю, боєприпаси, стрілецьку зброю);
- Тамбовський пороховий завод (є одним з основних російських виробників боєприпасів для артилерії та стрілецької зброї);
- Тульський патронний завод (виробляє боєприпаси для стрілецької зброї).

Також санкції були запроваджені щодо низки посередників, які допомагали постачати продукцію подвійного призначення до рф, зокрема:

Amegino FZE (Amegino) - інженерно-сервісна компанія з ОАЕ, яка надає електронні компоненти та супутні галузеві послуги (відправила до РФ десятки партій електроніки, включаючи інтегральні мікросхеми);

MCI Trading DOO Beograd Palilula (MCI) - сербська фірма, яка виступила посередником у поставці високотехнологічних товарів від виробників в Азії, Європі та на Близькому Сході.

Мінфін США також наклав санкції на низку російських підприємств, що працюють у галузях аерокосмічної промисловості, квантових технологій і передових комп'ютерних технологій, які РФ використовує для підтримки оборонної промисловості, та понад десяток науково-дослідних організацій, а також обмежив доступ до міжнародної фінансової системи для низки російських банків.

Також OFAC випустило [документ](#) про добровільне повідомлення про потенційні порушення санкцій США та законів про експортний контроль. Відомство пояснює, що саморозкриття потенційних порушень може забезпечити значне пом'якшення цивільної або кримінальної відповідальності, а також попередити про діяльність, яка може становити загрозу національній безпеці та зовнішньополітичним цілям Сполучених Штатів.

Нові санкції також запровадили **Канада та Японія**. Так, у прес-релізі МЗС Канади [зазначається](#), що нові санкції націлені проти російських фізичних та юридичних осіб, пов'язаних із приватними військовими компаніями та лідерів ядерного сектору Росії. Санкції також націлені на низку осіб, причетних до розробки, виробництва та постачання безпілотних літальних апаратів «Орлан-10».

У свою чергу, Японія розширила заборону на експорт транспортних засобів до Росії із 9 серпня, щоб охопити вживані автомобілі відповідно до санкцій країн G7. Про це зазначає видання [Kyodo News](#). Японські автомобілі користуються значним попитом у РФ, і розширена заборона, ймовірно, завдасть ще одного удару по Москві.

Японія вже заборонила поставки в Росію автомобілів преміум-класу вартістю понад 6 млн єн (43 тис. дол.), починаючи з квітня 2022 року, і останній захід додатково охоплюватиме нові та вживані бензинові та дизельні транспортні засоби, об'єм двигуна яких перевищує 1 900 куб. см, електричні та гібридні транспортні засоби, а також шини для великих транспортних засобів.

Разом з тим, попри запровадження нових санкцій, аналітики та експерти зазначають, що РФ знаходить ресурси та лазівки як обійти санкційні обмеження. Агресор продовжував здійснювати сировинний експорт до інших країн та імпортувати товари виробництва західних країн.

Аналіз

Як пише [The New York Times](#), незважаючи на жорсткі заяви, нова програма санкцій Великобританії виявилася хиткою. Деякі олігархи отримали послаблення та щедрі винятки. Так, британський уряд дозволив російським олігархам витратити сотні тисяч доларів на пільги, такі як приватні кухарі, водії та домробітниці, незважаючи на те, що їхні банківські рахунки нібито заморожені. Мова йде про власників російської «Альфа Груп» Міхаїла Фрідмана та П'ютра Авена.

Як зазначає видання, колишні бізнес-партнери є одними з кількох росіян проти яких публічно ввели санкції, але таємно послабили ці обмеження. Британське казначейство

надало щонайменше 82 «ліцензії» (дозволи) в минулому році, і ще багато заявок знаходяться на розгляді.

У деяких випадках олігархам дозволялося витратити понад 1 млн дол. на рік на проживання. В інших дозволах чиновникам довелося відмовитися від кримінальних розслідувань і зняти санкції після судових спорів.

Водночас, в країні-агресорі спостерігається зворотній процес – російські бізнесмени придбали активи західних компаній, що працювали в рф, на суму 35 млрд євро практично за безцінь. Видання [Novaya Gazeta Europe](#) перерахувала підприємців, які найбільше виграли від війни в Україні та з'ясувало, що після початку війни в росії з'явилося понад 100 нових великих власників. Активи західних компаній, куплені – як правило, за безцінь – вже принесли їм не менше 223 млрд рублів чистого прибутку в минулому році. Серед бенефіціарів перерозподілу західної власності – наближені до кремля бізнесмени, колишні топ-менеджери компаній і середні підприємці.

За 18 місяців війни в Україні лише близько 10% західних компаній вийшли з росії, за [підрахунками](#) Київської школи економіки (KSE). Але завдяки виходу західного бізнесу росіяни отримали можливість купувати великі активи з величезними знижками або практично безкоштовно. Іноземці, які вирішили покинути країну за будь-яку ціну, змушені здійснювати такі операції через встановлених урядом рф правила - обов'язкові дисконти і відрахування до бюджету.

Майже половина всіх активів, проданих західними власниками (1,6 трлн рублів), була скуплена Владіміром Потаніним, найбагатшим бізнесменом росії. Він придбав «Росбанк», раніше філію французького Société Générale, і дві страхові компанії. У топ-10 увійшли покупці, які придбали активи у видобувному секторі, обробній промисловості та фінансових організаціях.

Top-10 buyers by acquired Western net assets, RUB*

1	Vladimir Potanin Societe Generale	1.6t P
2	Ivan Tyryshkin Home Credit	262.7bn P
3	Novatek TotalEnergies, Shell	161.7bn P
4	NAMI institute Renault (Avtovaz), Nissan	159.3bn P
5	Igor Kim CNH Industrial, Volkswagen Bank, ALD Automotive, HSBC	113.7bn P
6	Vladislav Sviblov Kinross Gold	100.4bn P
7	Local management Raven Russia	95.4bn P
8	Avtodom Mercedes	76.6bn P
9	Sibur and shareholders Technip Energies, Solvay	65.8bn P
10	Lukoil Shell, Enel, AIG	54.8bn P

*1 ruble = €0.010

Джерело: Novaya Gazeta Europe, SPARK, відкриті дані

Як зазначає видання, найприбутковіші активи дісталися «Новатеку» — частка французької TotalEnergies в проєкті «Тернефтегаз» і частка Shell в проєкті «Сахалін-2». Загальний чистий прибуток «Новатека» від цих проєктів у 2022 році досяг 40 млрд рублів (400 млн євро).

Найбільшими акціонерами «Новатека» є наближені до путіна мільярдери Леонід Міхельсон та Геннадій Тімченко, а також сама компанія Total (19,4%), ще 21% акцій котируються на фондовій біржі. Після угоди по «Тернефтегазу» Total вийшов зі складу ради директорів «Новатека». Керівництво Total стверджує, що санкції ЄС і російське законодавство не дозволяють компанії продати свою частку в «Новатеку». Крім того, французька компанія не бажає «збагачувати російських інвесторів» шляхом повного позбавлення активів.

Нафтохімічна компанія «Сібур» і її акціонери займають третє місце за рентабельністю покупок (31 млрд рублів, або 310 млн євро) і дев'яте за розміром чистих активів. Найбільшими її власниками також є Міхельсон (30,6%) та Тімченко (17%).

Отже, західні компанії стикнулись з викликами: або збереження бізнесу в росії і таким чином опосередковане фінансування війни в Україні, або ж величезні збитки від продажу активів за безцінь або навіть втрата всього бізнесу. Наприклад, компанія McDonald's оцінила свої втрати від виходу з рф в 1,2 млрд дол., а Shell оцінила збитки виходу із проєкту «Сахалін-2» в 1,6 млрд дол.

Власне [дослідження](#) провели експерти Київської школи економіки (KSE) та зробили висновок, що санкції працюють, але точки перелому поки не видно. Основні тези:

1. *Економіка рф далека від точки перелому.* Санкції продовжують впливати на російську економіку, зокрема на зовнішню динаміку та доходи бюджету, але країна не наближається до точки перелому, яка змусила б її припинити агресивну війну проти України найближчим часом. Тому найближчими місяцями союзники України мають значно посилити тиск.

2. *Нафтові санкції мають ефект, але потрібно більше.* Міжнародні санкції суттєво вплинули на експорт і бюджет росії: доходи від експорту в I півріччі 2023 року впали на третину (порівняно з I і II півріччям 2022 року), а доходи від нафти впали на 23% порівняно з II півріччям 2022 року та на 46% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Проте росія продовжує заробляти на нафті великі гроші: 425 млн дол. на день у січні-червні.

3. *Зовнішнє середовище дедалі складніше.* Відповідно до зниження продажів нафти загальний експорт товарів з рф впав на третину в I півріччі 2023 року (порівняно з аналогічним періодом минулого року). Оскільки імпорт близький до рівня до введення санкцій, це означає різке зниження торговельного балансу — 54,3 млрд дол. в I півріччі 2023 року проти 179,8 млрд дол. роком раніше (-70%), і профіциту поточного рахунку — 20,2 млрд дол. проти 147,6 млрд дол. (-86%).

4. *Основні макроекономічні фактори зумовлюють знецінення рубля.* При курсах 90 руб./дол. і 100 руб./євро російська валюта втратила значну частку своєї вартості з осені минулого року — 39% щодо долара та 47% щодо євро. Ключовим фактором є значне зниження надходження іноземної валюти через падіння експорту. Слабший рубль підвищує ризик зростання інфляції через підвищення вартості імпортованих товарів.

5. *Скорочення видатків призводить до зниження дефіциту бюджету.* Дефіцит федерального бюджету значно скоротився — із 3,4 трлн руб. у січні-квітні до 2,6 трлн руб. у I півріччі 2023 року. Доходи від нафти та газу все ще нижчі (-47% порівняно з I півріччям 2022 року), але інші надходження зросли, і владі вдалося зменшити витрати. У результаті прогноз дефіциту на весь 2023 рік знижено до ~5% ВВП.

6. *Економіка Росії продовжує відновлюватися.* По суті, економіка близька до повного відновлення після початкового шоку від санкцій — у I кварталі 2023 року реальний ВВП знизився лише на 1,8% порівняно з попереднім роком. Хоча є питання щодо надійності російських даних, різноманітні показники, включаючи високочастотні показники активності та настроїв, малюють відповідну картину.

Прикладом того, як рф шукає нові шляхи для експорту нафти і чому, незважаючи на санкції, є дослідження [Bloomberg](#). Як зазначає видання, Росія відправляє рідкісний вантаж сирової нафти через Північний морський шлях, щоб прискорити поставки в Китай. Танкер класу Aframax «Приморський проспект» завантажив близько 730 000 барелів нафти марки Urals в балтійському порту Усть-Луга 11-12 липня, і прямував на північ по узбережжю Норвегії, вказуючи Жичжао в Китаї як пункт призначення. Як очікується, використання цього маршруту може скоротити плавання на два тижні, або близько 30%, порівняно з маршрутом через Середземне море та Суецький канал.

Судноплавство на схід уздовж Північного морського шляху буде призупинене на зиму із 30 листопада. Попередній вантаж був відправлений в минулому році, незадовго до того, як маршрут став непрохідним. Щонайменше два танкери пройшли у 2019 році. «Росатомфлот» і російські нафтовидобувні компанії вивчають можливе перенаправлення поставок сирової нафти з балтійських портів через Арктику. Тим часом, компанія «Новатек», яка управляє СПГ-проектами на арктичному узбережжі росії, планує почати цілорічне судноплавство на схід Північним морським шляхом на початку 2024 року.

Інше дослідження [Bloomberg](#) демонструє як російський газовий сектор шукає нові ринки збуту. Війна відрізала росію від Європи, її найбільшого ринку (дві третини експорту газу, включаючи LNG). У 2021 році Росія прокачувала до Європи близько 150 млрд кубометрів газу трубопроводами — більш ніж достатньо для задоволення сукупного річного споживання Німеччини, Франції та Австрії.

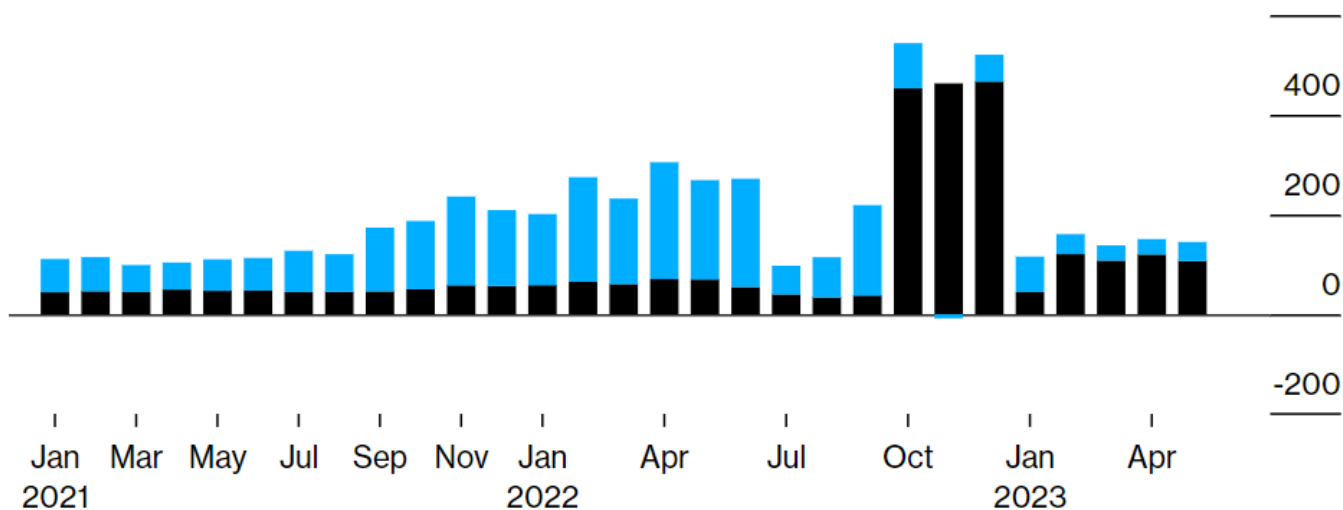
Тепер же, навіть з урахуванням зусиль із пошуку нових ринків збуту, росія не має споживачів для близько 90 млрд кубометрів трубопровідного газу, що посилює тиск на її економіку. Падіння цін на газ більш ніж на 50% цього року ще більше зменшило прибутки. Видобуток газу впав більш ніж на 13% за перші п'ять місяців року порівняно з аналогічним періодом 2022 року. На «Газпром», який експортував трубопровідний газ, припадає більша частина цього падіння. Якби не «Новатек», найбільший виробник LNG в Росії, який зберіг своє виробництво на колишньому рівні, і «Роснефть», яка забезпечила додаткові поставки на внутрішній ринок, падіння було би ще більш серйозним.

М'яка зима допомогла Європі подолати глибоку енергетичну кризу, але для москви замінити європейський ринок було не так просто. Доходи від газу впали майже на 45% у період із січня по травень порівняно з аналогічним періодом 2022 року - до 710 млрд руб. (8,3 млрд дол.), згідно з даними міністерства фінансів рф.

Gas Revenues

Russian budget proceeds from gas taxes fell amid lower exports to Europe

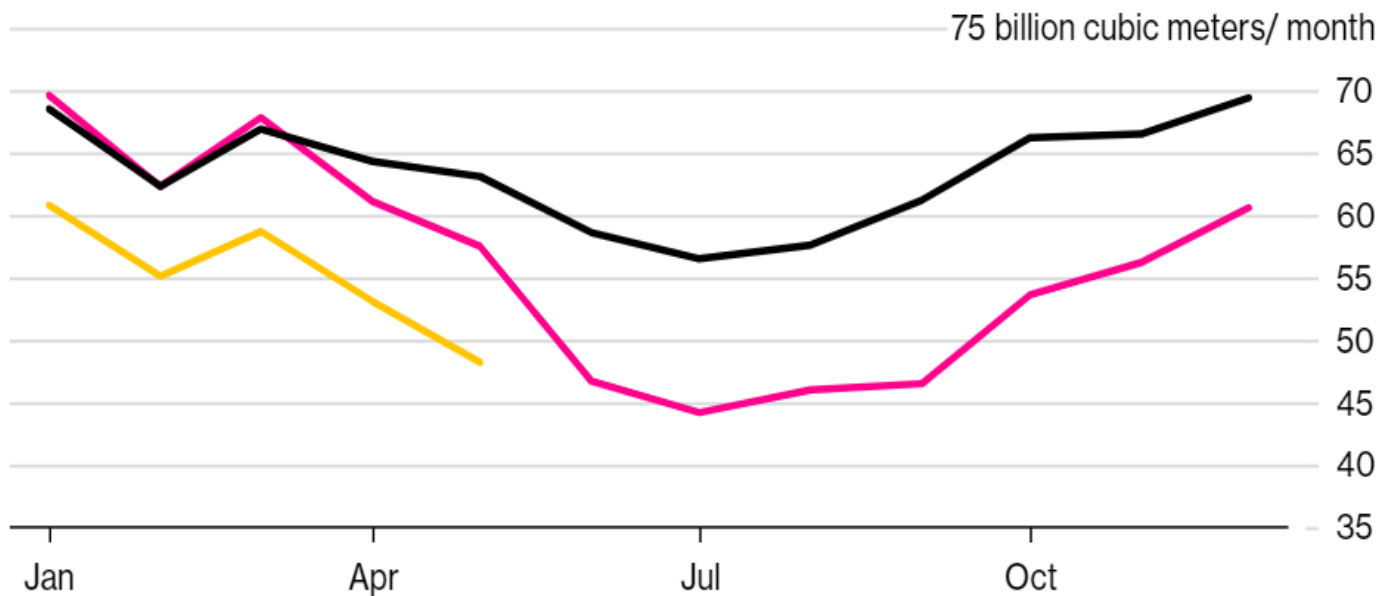
■ Mineral extraction tax ■ Export duty

Джерело: Bloomberg, мінфін рф

Russia's gas output fell as the nation capped pipeline flows to Europe

■ 2021 ■ 2022 ■ 2023

Джерело: Bloomberg, галузеві дані

Примітка: Видобуток не включає спалені обсяги та технічні втрати газу

Чим жорсткіші санкції, тим креативнішою зазвичай стає країна з точки зору з'ясування, як їх подолати. Ця ситуація прискорила «розворот» рф до Китаю, що проте вимагатиме будівництва нових газопроводів, які доповнять гілку «Сила Сибіру», яка почала працювати в грудні 2019 року. Поставки в Китай становлять лише невелику частину тих, які надходили в Європу до війни, але вони зросли і, як очікується, зростуть на 42% в цьому році до 22 млрд кубометрів, перш ніж збільшитися до 38 млрд кубометрів у 2025 році.

Деякі країни, такі як Великобританія та країни Балтії, повністю заборонили імпорт російського газу, включаючи LNG, інші ж уряди закликали компанії зменшити залежність. Але повне ембарго на російський газ досі не накладене. Тим не менш, швидкість, з якою західноєвропейські ринки адаптувалися до скорочення обсягів російського трубопровідного газу, особливо сильно вдарила по «Газпрому». Видобуток скоротився на 20% у 2022 році до 412,6 млрд кубометрів, що є найнижчим показником щонайменше за 15 років. А чистий дохід впав більш ніж на 41% до 1,23 трлн руб.

Варіанти диверсифікації поставок – турецький торговий хаб, нові ринки в Центральній Азії і додаткові трубопроводи в Китай – вимагають значних політичних зусиль, залишаючи росії обмежений вибір в короткостроковій перспективі, що робити із «зайвим» газом. Тим не менш, експорт російського LNG процвітає, складаючи 12% від загального обсягу імпорту скрапленого газу Західною Європою в цьому році. Франція, Бельгія та Іспанія імпортували рекордні обсяги з росії у 2022 році, на що європейські чиновники починають звертати пильну увагу. Нідерланди та Іспанія вживають заходів щодо заборони імпорту LNG з росії, але регіон в цілому навряд чи припинить закупівлю з рф найближчим часом.

рф хоче потроїти виробництво LNG до кінця десятиліття, і вона може використовувати резервні потужності трубопроводів після падіння потоків до Європи, щоб досягти мети. «Новатек» хоче підключити запропонований завод з виробництва LNG в Мурманську до газової мережі «Газпрому», що дозволить компанії скраплювати газ, який раніше транспортувався трубопроводами до Європи.

Видання *«Економічна правда»* опублікувала аналітичну статтю Богдана Мірошніченка [«Як Захід програє росії економічні санкції»](#), основний меседж якої – замість впровадження більш жорстких санкцій після подій 2014 року західні компанії допомогли рф опанувати технології скраплення газу та вивести на новий рівень видобуток.

Зокрема, аналітик зазначає, що західні країни так завзято боролися з «нафтовими» диктаторами в Іраку, Ірані, Лівії та Венесуелі, що не помітили найбільшого серед них у себе під носом. США, Британія та ЄС не просто десятиліттями купували російські нафту та газ, а й будували трубопроводи, витісняли інших імпортерів на користь кремля, допомагали останнім опанувати технології видобутку і транспортування.

На його переконання, запроваджені проти рф нафтове ембарго та обмеження цін не працюють у повну силу, а природний газ узагалі поза санкціями. У результаті, **росія зберігає своє головне джерело доходу, а енергетичні санкції ніяк не впливають на бажання кремля закінчити війну.**

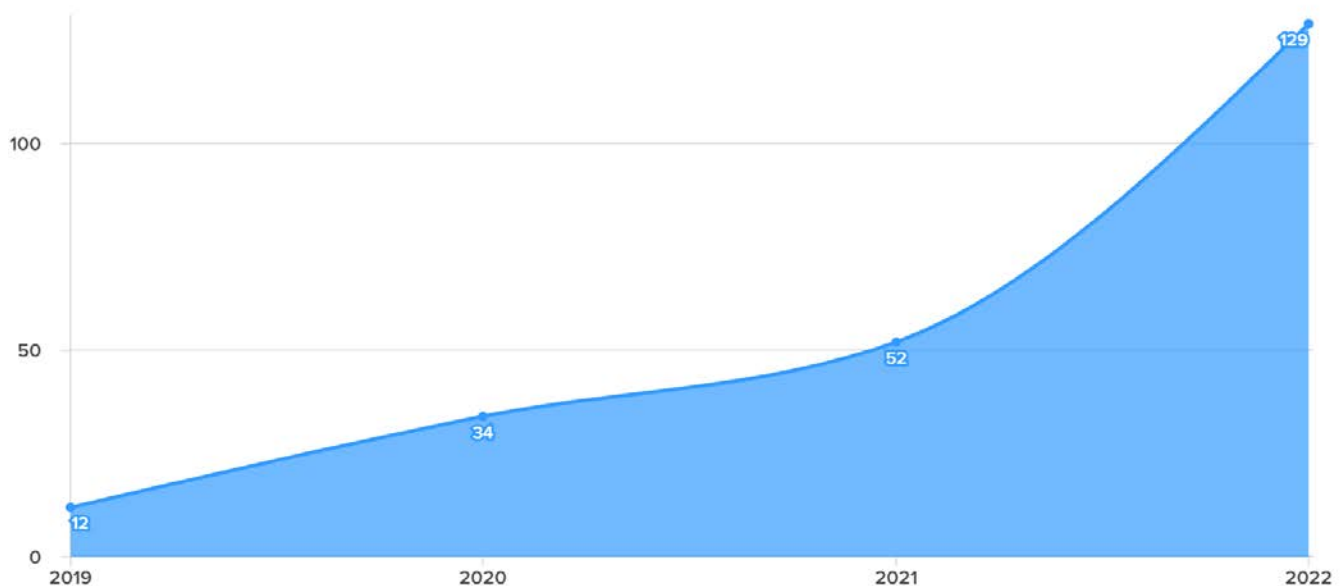
Своє дослідження щодо ухилення від глобальних санкцій провели також експерти [Atlantic Council](#), однин із основних висновків якого: ключовою вразливістю у застосуванні санкцій проти росії є прогалина в інформації про бенефіціарну власність, у тому числі у випадку обмеження ціни на нафту.

Як зазначають аналітики, відсутність знань про бенефіціарів зіграла ключову роль у перешкоджанні реалізації граничних цін на російську нафту. Ефективність стратегії price cap залежить від доступу російських експортерів та імпортерів нафти до послуг, таких як страхування нафтових танкерів, що надається компаніями переважно з країн G7 (90% ринку). У відповідь Москва створила «тіньовий флот» нафтових танкерів, справжні власники яких невідомі. У лютому 2023 року він [налічував близько шестисот суден](#)

Чому «тіньовий флот» такий небезпечний? Він включає танкери, які раніше використовувалися для поставок іранської та венесуельської нафти, а також європейські танкери, продані власникам з країн Близького Сходу та Азії з початку вторгнення Росії в Україну. Танкери працюють без західної страховки і не відповідають стандартам безпеки. Більшість з них належать [офшорним компаніям, що базуються в таких країнах як Панама, Маршаллові острови та Ліберія. Третині танкерів «тіньового флоту» більше 15 років](#) (термін експлуатації, після якого судно списують), що створює підвищені ризики розливу нафти та екологічних катастроф. [Середній вік «тіньового флоту» становить 12 років.](#)

Минулого року кількість нерозкритих покупців танкерів зросла більш ніж удвічі, порівняно з 2021 роком. Покупці більшості суден перебували за межами країн G7 або Європейського Союзу. Зокрема, лондонська компанія Gibson Shipbrokers оцінює, що [близько ста танкерів були продані компаніям за межами G7](#). Нерозкритими покупцями кораблів, швидше за все, були підставні компанії або фізичні особи, які діють від імені російських бенефіціарних власників «тіньового флоту».

Number of tankers sold to undisclosed buyers skyrocketed after energy sanctions against Russia went into effect

Джерела: Bloomberg News, VesselsValue

Виконання рекомендацій FATF щодо [надання компетентним органам інформації про справжніх власників](#) компаній може ускладнити життя для тих, хто ухиляється від санкцій, та тих, хто відмиває гроші, аби спростити транзакції для російських підсанкційних компаній. **Більш широкий обмін інформацією про незаконну фінансову діяльність Росії і залученими до неї підставними компаніями допоможе закрити цю прогалину в застосуванні санкцій.**

3. Ініціативи України щодо удосконалення процедури конфіскації активів осіб, що перебувають під санкціями

Опис ситуації

Президент Володимир Зеленський підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій» (проект № 8392), яким передбачається створення Державного реєстру санкцій. Верховна Рада [прийняла](#) закон на засіданні 13 липня.

Зокрема, передбачається, що інформація про всіх фізичних та юридичних осіб, щодо яких запровадили санкції, стане публічною. Реєстр вестиме Апарат РНБО українською та англійською мовами.

Реєстр міститиме:

- підстави для застосування, зміни або скасування санкцій;
- перелік санкцій, які запровадили або скасували;
- перелік підсанкційних осіб і відомості для їхньої ідентифікації: для компанії, організації - назва, місцезнаходження, держава реєстрації, реєстраційний (ідентифікаційний) номер/податковий номер; для людини - ім'я, дата народження, реєстраційний номер облікової картки платника податків або ідентифікаційний номер, громадянство та інші дані.

Очікується, що реєстр запрацює через 6 місяців. Його запровадження дозволить ефективно відслідковувати усі санкційні обмеження, оскільки на сьогоднішній день єдиним джерелом про запроваджені санкції є [портал](#) НАЗК «War&Sanctions».

Водночас, команда Transparency International Ukraine спільно з «Українською правдою» презентували спеціальну платформу [«Як конфіскувати російські активи в Україні»](#). Ця платформа надає інформацію про процеси конфіскації майна поплічників Кремля та об'єкти, які вже конфісковані: нерухомість, активи, корпоративні права, автомобілі тощо (у вигляді інтерактивних карт, карток і слайдів).

Станом на липень в Україні конфісковано 85 000 доларів США та понад 77 млн грн грошових активів, 136 об'єктів нерухомості, 278 одиниць транспорту, корпоративних прав та акцій 39 підприємств та 3 банків, а також 537 цінностей і творів мистецтва. Дані про арештовані російські активи структуровані за колишніми власниками, регіонами та механізмом конфіскації.

CONFISCATED RUSSIAN ASSETS

Geography of confiscated assets

In total were confiscated **995** assets

 136 real estate objects

 277 units of transport

 537 valuables and works of art

 42 cases of corporate rights confiscation in companies

Джерело: Transparency International Ukraine

Водночас, «Сенс Банк» (колишній «Альфа Банк») перейшов у державну власність, пройшовши процедуру націоналізації. Держава почала готуватися до націоналізації цього банку ще наприкінці 2022 року: зокрема, у жовтні набув чинності закон щодо виведення з ринку системно важливих банків під час воєнного стану у разі неплатоспроможності. Але очікування, що банк поступово втратить ліквідність, не справдилися.

Для реалізації намірів у травні Верховна Рада [прийняла](#) спеціальний Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану». Нагадаємо, що цим законом передбачена процедура виведення з ринку банків, що належать підсанкційним особам, таким чином, аби припинення їх участі у банківській системі держави не заподіяло шкоди інтересам клієнтів банків і їх вкладників.

Аналіз

Як пише [Forbes](#), поки новий менеджмент «Сенс Банку» вивчає ситуацію, з'явився інший виклик – НБУ вже отримав листи від екс-власників (Міхаїла Фрідмана та Пьотра Авена) із заявою про наміри оскаржувати рішення про виведення банку з ринку, що запустило процедуру націоналізації. Окремий потенційний судовий процес [може стосуватися зобов'язань на 400 млн дол.](#), які споріднена із банком компанія з Кіпру має перед клієнтами колишнього «Альфа Банку» за своїми корпоративними облігаціями. Юридично, сам банк не має стосунку до цих цінних паперів, але все одно ризикує отримати позов, оскільки облігації продавалися серед клієнтів, що входили до VIP-категорії A-Club, тобто у відділеннях «Альфа Банку».

Частка держави в банківському секторі у зв'язку з націоналізацією «Сенс банку» ще більше зросте. На цей час вона вже досягає [майже 60%](#), держава є власником найбільших системних банків – «Приватбанку», «Ощадбанку», «Укресімбанку» та «Укргазбанку». Така ситуація для банківського ринку не є позитивною, оскільки держава не вважається ефективним власником на конкурентному ринку. Крім того, державний банк має

виконувати певні соціальні зобов'язання, навіть коли він є повноцінно незалежним. Окрім фактору війни, що триває, перешкодою для продажу «Сенс банку» в приватні руки можуть також стати судові позови колишніх власників.

Ще один банк, акції якого ще 13 березня 2023 року стягнуті в дохід держави відповідно до рішення Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, [досі не націоналізовані](#). Мова йде про актив підсанкційного росіянина Євгенія Гінера – 89% акцій «Першого інвестиційного банку» (працює під брендом PINbank).

І хоча фінансова установа, як виявляється, станом на липень все ще належала росіянину, експертна група при міжвідомчій робочій групі з питань санкційної політики ще 31 березня, спираючись на рішення ВАКС, розглядала можливість передачі акцій PINbank у статутний капітал «Укрпошти». НБУ виступає проти цієї передачі і схиляється до ліквідації PINbank.

У зв'язку з цією ситуацією виникає питання щодо ефективності управління конфіскованими активами (якщо це саме працюючі бізнеси, а не пасивні активи). Адже **сенс конфіскації – не знищити чи закрити бізнес, що раніше належав підсанкційним особам, а щоб він далі працював з максимальною користю для держави Україна**.

Також держава так і не змогла конфіскувати всі активи підсанкційного російського олігарха Олега Дерипаски – Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду не погодилась із доказами Мін'юсту в частині конфіскації Хустського і Жежелівського гранітних кар'єрів (детальніше [тут](#)).

Вивчивши схему набуття контролю над цими активами, суд вирішив, що зібраних доказів Мін'юсту недостатньо, та зодовольнив позов третіх сторін (українських бізнесменів, які вважають себе власниками цих активів).

Слід зазначити, що не всі з колегиї суддів Апеляційної палати ВАКС підтримали таку позицію. Була окрема позиція одного із суддів, в якій зазначено, що схема оформлення в жовтні 2021 договорів купівлі-продажу акцій ПрАТ «Жежелівський кар'єр» та ПрАТ «Хустський кар'єр» із кіпрською компанією Samsta Limited є способом обходу санкцій.